

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. У статті розкрито особливості державного регулювання страхової діяльності в Україні, виокремлено проблеми та запропоновано напрями його удосконалення.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: державне регулювання, страхові компанії, стабільність, платоспроможність, пруденційний нагляд

ANNOTATION. The features of government control of insurance activity in Ukraine are exposed in the article, selection of problem and directions of improvement government control are offered

KEYWORDS: government control, insurance companies, stability, solvency, prudential supervision

Страхування є важливим елементом економічних перетворень, яке стимулює розвиток ринкових відносин, ділову активність і сприяє покращенню інвестиційного клімату в країні. У сучасних умовах низької технологічності здійснення страхових операцій, недостатньої якості страхових послуг і недостатності фінансового потенціалу страховиків, низького рівня довіри до фінансових інститутів, посилення конкуренції на страховому ринку та глобалізаційних процесів, стрімкого зростання кількості страховиків з іноземним капіталом, перманентності кризових явищ загострюються проблеми необхідності забезпечення стабільності та конкурентоспроможності функціонування страхових компаній в Україні. У зв'язку з цим актуалізується роль держави

у забезпеченні надійності та конкурентоспроможності діяльності страховиків, а також відповідальності за її наслідки.

Теоретико-методологічні та практичні аспекти розвитку страхування досліджують відомі вітчизняні вчені-економісти: Бабенко В.Г., Базилевич В.Д., Барановський О.І., Внукова Н.М., Гаманкова О.О., Осадець С.С., Савлук М.І., Фурман В.М. Відзначаючи вагомий внесок зазначених учених у розвиток науки та практики страхування, сьогодні й досі залишається актуальною проблема удосконалення державного регулювання діяльності страхових компаній з метою забезпечення її стабільності, прозорості та подальшого розвитку страхової галузі, фінансові ресурси якої є одним із джерел інвестування економіки України.

Ціль дослідження — розкрити особливості державного регулювання діяльності страхових компаній в Україні, виокремити основні проблеми та запропонувати напрями вдосконалення державної політики у сфері страхування.

На сьогодні в економічній літературі не існує єдиного підходу до визначення сутності державного регулювання страхової діяльності. Одні вчені трактують його як сукупність методів і засобів, які на правовій основі визначають рамки та правила функціонування страхового ринку та діяльності страхових компаній [12]. В інших наукових працях під державним регулюванням страхової діяльності розуміють сукупність економічних, правових, соціальних і кредитно-фінансових механізмів, що сприяють контролю та регулюванню відносин між державою, страховиком та страхувальником з метою забезпечення гармонійного, збалансованого і пропорційного розвитку страхового ринку [7, с. 6].

Відзначаючи важливість означених підходів, на наш погляд, необхідно звернути уваги на наступні макроекономічні цілі та обмеження. По-перше, виникнення страхових організацій обумовлено потребою зменшення господарських і фінансових ризиків для суб'єктів господарювання, що проявляють новаторство та підприємливість. Тобто, до головної цілі процесу страхування необхідно віднести зменшення ризиків для самого страхувальника на випадок непередбачуваних обставин (автомобільної аварії, захворювання, стихії тощо). По-друге, в сучасних умовах масових фінансових спекуляцій, страхові організації, як фінансові посередники, стають об'єктом і суб'єктом означених тенденцій. Тому, на наш погляд, основна мета державного регулювання страхових організацій полягає у набутті та виконанні ними компенсаційної ролі від ризиків діяльності страхувальника, дотримання законодавства України про страхування, запобіганні фі-

нансових спекуляцій і неплатоспроможності страховиків, вирішенні проблеми інформаційної асиметрії між учасниками відносин страхування, захисті та поєднанні їх інтересів, забезпеченні конкурентоспроможності розвитку страхової галузі взагалі.

Можна виокремити кілька причин, які пояснюють необхідність державного регулювання страхової діяльності:

- по-перше, страхування є досить специфічним видом економічної діяльності, який охоплює інтереси широкого кола громадян, виконуючи суспільно-корисні функції і банкрутство яких може зашкодити розвитку як фінансового сектору, так і суспільству в цілому;

- по-друге, особливістю страхування є різниця у часі між отриманням страховиком страхових платежів і потенційними виплатами у майбутньому, що провокує породження недобросовісного страхування;

- по-третє, страхування є досить ризикованою справою, що пов'язано із операціями на ринку цінних паперів і розміщенням страхових резервів на банківських депозитах, враховуючи характер сучасних фінансових криз;

- по-четверте, ринок страхування схильний до монополізації та тінізації, йому притаманні інформаційна асиметрія та розвиток різних схем псевдострахування тощо;

- по-п'яте, акумульовані страховими компаніями кошти є джерелом інвестиційних ресурсів, які так необхідні на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки.

Враховуючи зазначене, можна зробити висновок про детермінуючу роль держави у розвитку страхування, яка повинна бути активним і провідним учасником страхових відносин.

Основними функціями державного регулювання страхування є [4]: реєстрація та ліцензування діяльності страховиків (перестраховиків); видача свідоцтв про включення страхових і перестрахових брокерів до державного реєстру; перевірка достовірності звітності страховиків (перестраховиків) і страхових посередників; створення та удосконалення нормативно-правового поля ведення страхової діяльності; здійснення контролю за платоспроможністю страховиків; встановлення правил формування, обліку і розміщення страхових резервів; координація навчання, підготовки і перепідготовки кадрів і встановлення кваліфікаційних вимог до них; участь у міжнародному співробітництві у сфері страхування та ін.

Держава використовує низку методів та інструментів впливу на учасників страхового ринку (рис. 1). За змістом можна виокремити такі методи державного регулювання страхової діяльності, як адміністративно-правові, економічні, планування, інформаційно-кон-

консультаційні. Основними формами державного регулювання страхової діяльності в Україні є: реєстрація та ліцензування діяльності страховиків; нормативно-правове регулювання; нагляд; застосування уповноваженими державними органами заходів впливу; тощо.

Рис. 1. Система державного регулювання страхової діяльності в Україні

Джерело: побудовано автором

Забезпечення стабільності та стійкості діяльності страховиків передбачає підтримку рівня їх платоспроможності, збалансованість доходів і витрат страховика. З цією метою державою висуваються вимоги щодо мінімального рівня власного капіталу, професійних якостей менеджменту страхових компаній, до фінансової звітності; встановлюються правила розподілу прибутку та створення резервних фондів, відповідності активів зобов'язанням, інвестиційної діяльності; розробляються різні методики оцінки стійкості діяльності страховиків і системи раннього попередження кризи; здійснюються аудиторські перевірки; регулюються відносини із перестраховальниками та ін.

Поряд із забезпеченням стабільності розвитку страховиків з метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняної галузі страхування органами державної влади встановлюються вимоги щодо розкриття інформації і правила участі іноземного капіталу; проводиться політика обмеження тарифів; стимулюється розвиток конкуренції, механізмів саморегулювання та створення національних гарантійних фондів.

В економічній літературі виділяють три типи систем державного регулювання страхової діяльності [1]:

1) ліберальний (м'який), який передбачає ліцензування операцій із страхування та характеризується відносно слабким наглядом за діяльністю страховиків (Великобританія);

2) авторитарний (жорсткий) — передбачає ліцензування кожного виду страхування, відповідність діяльності страховиків певній системі вимог і чітку регламентацію конкуренції між ними (Німеччина);

3) змішаний — поєднує особливості перших двох типів і передбачає виважену систему регламентації діяльності страхових компаній, застосування гнучких підходів до регулювання, які дають можливість забезпечити достатній рівень конкуренції у страховій галузі (Франція).

Відмінності зазначених типів регулювання страхової діяльності полягають у статусі та структурі органів регулювання, методах і формах, у законодавчих особливостях.

Вітчизняна система державного регулювання страхування досить схожа із німецькою та французькою системами. Для того, щоб займатися даним видом діяльності необхідно отримати ліцензію та керуватися вимогами, чітко встановленими державою, щодо платоспроможності страхових компаній. Водночас держава не повинна втручатися (за винятком страхування життя та обов'язкових видів страхування) у встановлення розмірів страхо-

вих тарифів, страхових сум, виплат та інших умов договорів страхування.

Варто відзначити, що вітчизняний ринок страхових послуг є найбільш розвиненим і капіталізованим порівняно з іншими небанківськими фінансовими ринками. Водночас застрахованими є лише 10 % ризиків, тоді як у розвинутих країнах — 90—95 % [6]. Основними проблемами, які гальмують розвиток страхування в Україні, є: незначні обсяги капіталізації, неможливість виконувати страховиками компаніями зобов'язання перед страхувальниками, нерозвиненість особистого страхування, недосконалість системи тарифікації окремих видів послуг, невпорядкованість системи звітності та статистики, низький рівень професіоналізму страховиків, експансія іноземного капіталу, низька платоспроможність населення, інформаційна асиметрія між учасниками страхових відносин та ін.

Загальна сума страхових премій, отриманих страховиками у 2011 р. склала 22,7 млрд грн, сума валових страхових виплат — 4,9 млрд грн (рис. 2). Водночас частка страхових премій у ВВП у 2011 р. становила 1,7 %, що є досить низьким показником. З іншого боку, низька частка страхових виплат у страхових преміях (у 2010 р. — 26,4 %, у 2011 р. — 21,6 %) говорить про функціональну обмеженість страховиків захищати страхувальників. Поряд з цим темпи зростання валових страхових виплат перевищували аналогічний показник страхових премій протягом 2006—2008 років.

Рис. 2. Динаміка страхових премій та страхових виплат у 2005—2011 роках

Джерело: складено автором на основі даних [6]

В останні роки спостерігається нестабільність функціонування страхового ринку, показники темпів зростання страхових виплат і страхових премій (зокрема, валових) демонструють від'ємні значення. Однією із причин таких тенденцій розвитку є запровадження нових податкових правил, які обмежують використання страхування з метою оптимізації оподаткування. Поряд з цим зменшення страхових виплат на фоні зростання чистих страхових премій (майже на 35 %) у 2011 р. може сигналізувати про недостатній рівень ліквідності страховиків.

Негативні тенденції розвитку страхового ринку є результатом як функціонування економіки в цілому, так і непередуманої політики страховиків. Адже у передкризовий період темпи стрімкого розвитку страхування були пов'язані із масовим споживчим та іпотечним кредитуванням. Водночас політика страхових компаній виявилася недалекоглядною, що призвело до зменшення страхових премій, зниження платоспроможності та рівня суспільної довіри.

У структурі страхових премій найбільша частка належить автострахованню, страхуванню майна, фінансових і вогневих ризиків. Частка страхування життя, здоров'я залишається незначною, однією із причин чого є недокапіталізованість страхових компаній. У європейських країнах частина страхових платежів по довгостроковому страхуванню життя досягає 6—10 % ВВП, в Україні — 0,006 % [6].

Український страховий ринок є досить концентрованим: у 2010 р. 91,7 % страхових премій акумулюють 25,7 % страховиків нежиття; і 95,9 % премій — 29,9 % страховиків життя; у 2011 р. — 92,1 % премій належало 26,5 % страховикам нежиття, 95,9 % премій акумулювали 31,2 % страховиків життя [6]. Це свідчить про низький рівень конкуренції у страховому бізнесі, що може стати гальмівним чинником його розвитку. З іншого боку, високий рівень концентрації страхового ринку сприяє підвищенню капіталізації страховиків.

Основними чинниками, які впливають на рівень ризику страховика є: розрахунок страхових тарифів, умови страхування, інвестиційна політика, політика перестраховування та хеджування, політика диверсифікації ризиків [3, с. 108].

Аналіз щорічних звітів Нацкомісії з регулювання ринків фінансових послуг дає змогу зробити висновки, що основними порушеннями страховиків протягом 2005—2011 років, виявлених під час перевірок, є: недотримання вимог щодо умов забезпечення платоспроможності, формування страхових резервів, особли-

востей ведення бухгалтерського обліку та звітності. Основними заходами впливу є приписи, штрафи, тимчасова зупинка та анулювання ліцензій, виключення з Державного реєстру та анулювання свідоцтва про реєстрацію фінансової установи, розпорядження про усунення порушень вимог законодавства (табл. 1)

Таблиця 1

**ДИНАМІКА ПОКАЗНИКІВ НАГЛЯДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА СТРАХОВИКАМИ
ТА ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ВПЛИВУ ПРОТЯГОМ 2005—2011 РОКІВ**

Показник	Рік						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	I півр. 2011
Проведено перевірок	424	969	994	700	1032	645	290
Застосовано заходів впливу, з них:	231	851	997	596	1241	1960	516
- приписи	96	444	623	376	1168	1362	359
- штрафи	38	166	79	147	245	512	27
- тимчасова зупинка ліцензій	-	-	-	-	26	34	-
- анулювання ліцензій	-	-	20	-	21	-	7
- виключення з Реєстру та анулювання свідоцтва	-	-	22	1	1	18	6
- розпорядження про усунення порушень законодавства	-	58	39	56	-	34	-

Джерело: складено автором на основі даних щорічних звітів Нацкомісії [6]

Важливу роль у діяльності страхових компаній відіграє інвестиційна політика, зокрема розміщення страхових резервів, яке повинне враховувати принципи безпечності, прибутковості та ліквідності. Як показує зарубіжний досвід, страхові компанії приймають активну участь у кредитуванні промислових підприємств, фінансують лізинг (США); у Великобританії вони володіють 20 % акцій акціонерних компаній [13]. У Німеччині страховики забезпечують 25 % усіх інвестицій в економіку країни [2, с. 608].

На сучасному етапі розвитку страхового ринку України капітальні інвестиції страховиків обмежуються придбанням нерухо-

мого майна, фінансові інвестиції (портфельні) спрямовуються у банківські депозити та метали, акції, облігації, державні цінні папери, права вимоги до перестраховиків тощо. Однією із проблем інвестування коштів страхових компаній є недостатність ліквідних фінансових інструментів.

З метою забезпечення платоспроможності страховиків державою висувається низка вимог до їх діяльності, зокрема [4]:

1) наявність сплаченого статутного капіталу та гарантійного фонду страховика. Наприклад, страховик, який бажає займатися non-life страхуванням, згідно законодавства, повинен сформувати статутний капітал, мінімальний розмір якого дорівнює 1 млн євро, а страхуванням життя — 1,5 млн євро за валютним обмінним курсом валюти України (розділ III, ст. 30);

2) створення страхових резервів, достатніх для майбутніх виплат страхових сум і відшкодувань;

3) перевищення фактичного запасу платоспроможності страховика над розрахунковим нормативним запасом платоспроможності.

З метою забезпечення платоспроможності страховиків європейською розроблено нові режим та вимоги до платоспроможності страхових компаній (Solvency II) країн — учасниць ЄС, які дають змогу вчасно виявити ризики діяльності страховиків і попередити їх банкрутство. Запровадження принципів Solvency II пояснюється необхідністю оновлення правил функціонування страхових компаній у зв'язку із стрімким розвитком страхування, ускладненням і зростанням ризикованості діяльності страховиків, необхідністю оцінки ризиків і вдосконалення її методики.

Запровадження принципів Solvency II у функціонуванні страхових компаній дасть змогу поліпшити регулювання страхової діяльності шляхом удосконалення політики диверсифікації страхових резервів, зменшення рівня ризикованості діяльності на основі вчасного виявлення ризиків і вжиття відповідних заходів.

З метою забезпечення стабільності розвитку страхового ринку у 2010 році було затверджено Концепцію запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами [9], а також ухвалено урядом Концепцію захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні [10]. Важливим кроком на шляху розвитку страхування стала розробка Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2015 року [12]. У Стратегії зазначено, що пруденційний нагляд за страховиками передбачає контроль за рівнем ризику діяльності, якістю внутрішньої системи управління і контролю за ризиками,

передбачає відповідний бухгалтерський облік і фінансову звітність, виявлення недоліків у діяльності страховиків на ранніх стадіях їх розвитку.

Поряд з цим в Україні Нацфінпослуг застосовує стрес-тестування для оцінки спроможності страховика покривати збитки в кризових ситуаціях. Стрес-тестування дає змогу оцінити вплив окремого фактора ризику на діяльність страхової компанії. Наприклад, у Швейцарії з метою оцінки платоспроможності страховиків проводиться тест платоспроможності, у Канаді — тест оцінки капіталу, у США — оцінка капіталу та прогнозування, у Сінгапурі — здійснюється оцінка фінансової надійності страховика [3, с. 105].

З метою підвищення захисту споживачів страхових послуг у жовтні 2012 року було схвалено кабінетом Міністрів України Стратегію реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012—2017 роки [11]. Шляхом підвищення рівня інформаційної прозорості; удосконалення контролю за дотриманням законодавства у сфері захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг; запровадження до інваріантної частини програм основної та старшої школи навчального предмета «Фінансова грамотність», добровільних освітніх програм для дорослого населення на базі наявних навчальних закладів, на робочих місцях, створення спеціальних електронних ресурсів і бібліотек, проведення серед населення роз'яснювальної роботи планується підвищити впевненість і довіру громадян до фінансових інститутів, фінансову грамотність населення, підвищити добробут у країні.

З метою посилення захисту майнових прав страхувальників Національною комісією розроблений проект Закону України «Про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя», який був оприлюднений у жовтні 2011 р. [8]. У разі настання неплатоспроможності страховика Фонд гарантує страхувальникам відшкодування розміру страхової виплати або викупної суми, передбаченої договором страхування життя, укладеним після набрання чинності цим законом, у межах максимального розміру гарантійних виплат. Однак сьогодні на шляху прийняття даного законопроекту існують проблеми. Зокрема, Нацбанк не підтримав ідею створення Фонду гарантування страхових виплат за договорами страхування життя при Фонді гарантування вкладів фізичних осіб, а для самостійного адміністрування Фонду гарантування страхових виплат необхідні значні фінансові ресурси. Для того, щоб їх отримати необхідно підви-

щити навантаження на страховиків¹, які не готові до цього. А тому вирішення даного питання потребує участі держави.

Одним із дискусійних питань розвитку ринку страхування в Україні є присутність на ньому іноземного капіталу. Слід сказати, що темпи зростання кількості страховиків з іноземним капіталом перевищують темпи зростання їх кількості взагалі. Протягом 2005—2008 років кількість страховиків з іноземним капіталом зросла в 1,5 разу. З одного боку, зростання кількості страхових компаній з іноземним капіталом сприяє підвищенню капіталомісткості страхового ринку, зростанню конкуренції, якості страхових послуг і зниженню тарифів на окремі види страхування, підвищенню професійних якостей працівників компаній, підвищенню авторитету держави у міжнародному співробітництві. З іншого, з'являються нові загрози національній безпеці, пов'язані із втратою самостійності в управлінні національним страховим ринком, «відпливом» довгострокового капіталу, зростанням ризиків шахрайств і вразливості до зовнішніх «шоків».

Прихід іноземного капіталу став одним із основних чинників розвитку страхового ринку у Польщі, Румунії, Латвії, Литві, Естонії та в інших країнах. Однак не зважаючи на низку переваг, у більшості країн світу існують обмеження присутності іноземного капіталу на страховому ринку. Зокрема, у Росії сукупна частка іноземного капіталу у статутному не може перевищувати 25 % [14, с. 120].

В Україні експансія іноземного капіталу поки що не дала позитивних відчутних результатів у вигляді зниження вартості страхових продуктів, запровадження технологічних досягнень на страховому ринку. Вірно відмічають вчені, що «недостатня конкурентоспроможність страхового ринку України, фінансова нестійкість страховиків навряд чи дадуть змогу у повному обсязі скористатися перевагами, які несе економічна відкритість» [5, с. 155]. А тому ми поділяємо погляд, що ступінь відкритості національного страхового ринку повинен відповідати рівню його розвитку [14, с. 118].

Таким чином, основними напрямками удосконалення системи державного регулювання страхової діяльності в Україні є:

— у сфері забезпечення фінансової стабільності та надійності страхової діяльності: підвищення рівня капіталізації страховиків; удосконалення інвестиційної політики шляхом розвитку методик оцінки результатів інвестиційної діяльності, забезпечення досту-

¹ Раніше передбачалося, що разовий вступний внесок страхових компаній до Фонду гарантування страхових виплат становитиме 20 тис. грн, а подальші внески складатимуть 0,5% від власних валових страхових премій.

пу страховиків до ринків цінних паперів іноземних емітентів; посилити контроль за дотриманням страховиками вимог щодо забезпечення платоспроможності, фінансової стійкості, розміру чистих активів, статутного капіталу шляхом запровадження системи макропруденційного нагляду з боку держави;

— у сфері подальшого конкурентоспроможного розвитку страхування: визначення оптимальної структури співвідношення між обов'язковим і добровільним страхуванням; стимулювання розвитку соціального страхування (зокрема, довгострокового страхування життя, участі страховиків у недержавному пенсійному забезпеченні), вітчизняного перестрахового ринку шляхом застосування стимулюючої податкової політики; поступовий перехід з режиму оподаткування валових доходів від страхової діяльності на режим оподаткування прибутку; створення комплексної системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів; впровадження сучасних технологій і стандартів діяльності і управління; стимулювання розвитку фондового ринку України, який дасть змогу залучити додатковий капітал до статутного фонду страховика та підвищити доходи від інвестиційної діяльності; підвищення інституціональної спроможності Національної комісії, що здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг; стимулювання платоспроможного попиту населення на страхові послуги; стимулювання подальшої інтеграції в міжнародні страхові структури; послідовне впровадження міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності;

— у сфері забезпечення захисту прав споживачів страхових послуг: розробка стандартів електронного обігу та обліку; посилення контролю за страховими посередниками; інформування громадськості про результати діяльності страховиків, ризики та переваги споживання конкретних видів страхових послуг через ЗМІ, рейтингові агенції; підвищення страхової культури та фінансової обізнаності громадян у цілому;

— у сфері забезпечення національної безпеки розвитку страхування: законодавче обмеження присутності іноземного капіталу на вітчизняному страховому ринку з метою попередження втрати ним національної приналежності (наприклад, шляхом встановлення верхньої межі присутності іноземного капіталу).

Поряд із зазначеними заходами важливе значення для розвитку ринку страхування відіграє забезпечення стабільності та розвитку економіки в цілому, зокрема, збереження темпів економічного зростання, низьких темпів інфляції та стабільності національної валюти.

Література

1. *Бабенко В.* Канали розподілу страхових послуг у промислово розвинутих країнах / В. Бабенко // *Економіка України*. — 2006. — № 7. — С. 82–87.
2. *Барановський О.І.* Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): Монографія / О. І. Барановський. — К.: КНТЕУ, 2004. — 759 с.
3. *Єрмошенко А.М.* Нова політика у сфері платоспроможності страхових компаній європейського співтовариства / А. М. Єрмошенко, В.В. Поплавська // *Фінанси України*. — 2007. — № 11. — С. 103–109.
4. Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 р. №85/96-ВР [Електронний ресурс]. — Доступний з: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-vr/page> — офіційний сайт ВРУ
5. *Мних М.В.* Страхування як механізм надання гарантій підприємницької діяльності та соціального захисту населення: Навч. пос. для студ. вищ. навч. закладів. — К.: Знання України, 2004. — 155 с.
6. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює регулювання ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс] : <http://www.dfp.gov.ua>
7. *Позднякова Л.О.* Страхові процеси в умовах ринкової трансформації економіки : автореф. дис. канд. екон. наук: 08.04.01. / Л. О. Позднякова. — Ірпінь : Нац. академія ДПС України, 2004. — 18 с.
8. Проект Закону України «Про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя» [Електронний ресурс] <http://www.dfp.gov.ua>
9. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Концепції запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами та Програми розвитку системи пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами» від 15.07.2010 р. №585 [Електронний ресурс] : <http://www.pension.kiev.ua/>
10. Розпорядження КМУ від 20.01.2010 р. №135-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні» [Електронний ресурс] : <http://zakon.rada.gov.ua>
11. Розпорядження КМУ від 31.10.2012 р. № 867-р «Про схвалення Стратегії реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012—2017 роки [Електронний ресурс] <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/867-2012-p>
12. Стратегія розвитку фінансового сектора України до 2015 року (проект) [Електронний ресурс] : <http://www.ufin.com.ua> — інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку
13. Страховий рейтинг «InsuranceTop» [Електронний ресурс] : <http://insurancetop.com/markets/4>
14. *Ткаченко Н.В.* Вплив іноземного капіталу на розвиток страхової системи України // *Фінанси України*. — 2007. — С. 115–121.
15. *Шумелда Я.* Страхування : навч. посіб. / Я. Шумелда. — 2-ге вид., перероб. і доп. — Т. : Джура, 2006. — С. 88–89.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2012